

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta právnická

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Ústavní vývoj ve druhé polovině 19. století

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci zpracovala samostatně. Veškeré literární, internetové a ostatní zdroje, které jsem ke zpracování této práce použila, řádně cituji.

V Plzni dne 12. 3. 2020

Aneta Plhalová

Poděkování

Tímto způsobem si dovoluji vyjádřit upřímné poděkování JUDr. Antonínu Lojkovi, Ph.D. za odborné vedení této bakalářské práce a užitečné rady s její tvorbou spojené. Velké poděkování patří také paní Haně Slavíkové, která mi ochotně poskytla veškeré potřebné podklady a informace především ohledně formálních náležitostí práce. Neméně velké poděkování si dovolím vyjádřit i Angelice Maříkové za odborný překlad a Mgr. Růženě Fialové za gramatickou korekci textu.

Obsah

Úvod	5
1. Události předcházející modernímu konstitucionalismu	6
1.1. Revoluční rok 1848	6
1.1.1. Pražské petice	7
1.1.2. Národní výbor	9
1.1.3. Frankfurtský sněm a politické názory Františka Palackého	10
1.1.3.1. Austroslavismus jako politický program	11
1.1.4. Pražské povstání	12
1.1.5. Situace na Moravě	13
1.1.6. Činnost říšského sněmu a jeho rozpuštění	14
2. Ústavní vývoj ve druhé polovině 19. století	15
2.1. Dubnová ústava	15
2.2. Kroměřížský návrh ústavy	17
2.3. Březnová ústava	18
2.4. Bachovský neoabsolutismus	20
2.5. Vzestup ústavnosti	21
2.5.1. Císařský manifest	22
2.5.2. Říjnový diplom	22
2.6. Únorová ústava	23
2.6.1. Rakousko-uherské vyrovnání	25
2.7. Prosincová ústava	28
2.7.1. Ústavní zákony	29
3. Události související se zánikem Rakouska-Uherska	32
3.1. Vznik Československé republiky	34
3.2. Prozatímní ústava	37
Závěr	39
Resumé	40
Seznam použité literatury	41

Úvod

Právní řád každé země si lze představit jako určitou pyramidu, která je tvořena právními předpisy na základě jejich právní síly. Na vrcholu stojí právní předpis, který disponuje nejvyšší právní silou a na jehož základě je vyjádřena existence a fungování daného státního útvaru. Tímto nejvyšším a zároveň základním právním předpisem je ústava.

Ústavní vývoj je do jisté míry ovlivněn celosvětovým historickým a právním vývojem, ale především požadavky občanů vyplývajícími z jejich nespokojenosti v dané době. Jednotlivé etapy ústavního vývoje přinesly pokrok zejména v oblasti občanských práv a svobod plynoucích z omezení absolutistické moci panovníka, ale také v oblasti samotných lidských práv.

Záměrem bakalářské práce je poskytnout stručný, výstižný a kompletní obraz ústavního vývoje v druhé polovině 19. století na území českých zemí a událostí, které tomuto vývoji předcházely a zároveň tuto etapu dějin uzavíraly. V této době byly však české země součástí Rakouského císařství, tudíž ústavní vývoj podléhal zpočátku rozhodnutí císaře a nejvyšších orgánů císařství.

První část bakalářské práce je zaměřena na události, které vedly ke vzniku moderního konstitucionalismu, počínaje samotnou změnou uvažování občanů v rámci jednotlivých státních útvarů na území Evropy. Bouřlivé projevy nespokojenosti vedly k politickým opatřením, která zpočátku chtěla zachovat původní fungování režimu, to ovšem vedlo k dalším nepokojům. Političtí reprezentanti pod tíhou těchto skutečností byli nuceni k radikálním změnám, které byly formulovány v jednotlivých ústavách.

Ústavní vývoj tvoří stěžejní část této kvalifikační práce. Sleduje vznik, obsah a realizaci jednotlivých ústav, počínaje ústavou dubnovou až po ústavu prosincovou. Výčet ústav je doplněn nezbytným historickým kontextem.

Závěrečná část je věnována rozpadu Rakouska-Uherska. Rozpad tohoto státního útvaru dal volný průběh vzniku samostatného československého státu, s čímž souvisela i potřeba nové právní úpravy. V této části se práce zabývá také kontinuitou práva z předchozího režimu, čímž je vyčerpán rozsah tématu této kvalifikační práce.

1. Události předcházející modernímu konstitucionalismu

Sled událostí, které posléze vedly k onomu revolučnímu zlomovému letopočtu 1848, byl odstartován již na přelomu osmnáctého a devatenáctého století, tedy bezmála již o půl století dříve. Evropa čelila revoluční francouzské armádě, v jejímž čele stál Napoleon Bonaparte. Habsburská monarchie byla touto armádou ohrožena také.

Zásadní změny politického, ale i společenského klimatu nastaly po Napoleonově porážce. Na Vídeňském kongresu v letech 1814 – 1815 za účasti všech evropských států (vyjma Turecka) byly stanoveny cíle v podobě úplné likvidace války, ale především znovunastolení pořádku v podobě utužení moci monarchů.

Pro toto období, období tuhého absolutismu, je charakteristická postava knížete Klemense Metternicha. Svými politickými zásadami, které lpěly na zachování klidu jak v Habsburské monarchii, tak v celé Evropě, se shodoval s většinou názorů vrcholných představitelů Evropy.

Postupem času a s nástupem nové generace se však absolutistický režim zdál neudržitelný. Na povrch dění znovu vyvstaly, mocnáři tolik obávané, myšlenky Velké francouzské revoluce. Občané Rakouského císařství především požadovali vyslyšení práva na sebeurčení jednotlivých národů, rovnoprávnost a další lidská práva.¹

1.1. Revoluční rok 1848

Vlivem demokratického hnutí, které se šířilo Evropu, i na území Rakouského císařství vznikala centra nepokojů. Snaha vymýtit feudální přežitky a privilegia šlechty, změnit politický režim, a tím celkově zažehnat nespokojenost občanů byla citelná zejména ve Vídni, Itálii, Uhrách, ale také v Čechách.²

1 ZEDNÍČKOVÁ, D. Rakouské ústavy 19. století (historický vývoj, vliv na ústavní vývoj v Česku). Praha, 2011. Bakalářská práce. Bankovní institut vysoká škola Praha. Vedoucí práce Mgr. Jiří Řehák, str. 7 - 8

2 MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. str. 203

V Rakouském císařství byla revoluce započata 13. března 1848 povstáním ve Vídni. Tato událost donutila tehdejšího císaře Ferdinanda I. k zásadním ústupkům a změnám. Císař musel propustit kancléře Metternicha ze svých služeb, dále přislíbil vznik ústavy a nových ministerstev, což zaručil i patent ze dne 15. března, kterým byl oficiálně vyhlášen přechod ke konstitučnímu zřízení státu. Onou kýženou, ovšem pod nátlakem vzniklou ústavou se později stala dubnová ústava.³

1.1.1 Pražské petice

Sociální napětí na území českých zemích narůstalo již od druhé poloviny čtyřicátých let 19. století. Důvodem byl patent o dobrovolném výkupu z roboty ze 14. prosince 1846. Poddaní tento patent shledávali jako nedostatečný a požadovali jeho obměnu. Boje za lepší podmínky v této oblasti započaly již v roce 1844, kdy bylo požadováno zvýšení mezd dělníky.⁴ Celkovému napětí a odhodlání vystoupit proti stávajícím poměrům v Rakouském císařství přidávalo i dění ve Francii, Itálii a sousedním Německu. Vzrůstající národní cítění bylo podpořeno horlivou agitací radikálních sil, v jejichž čele stál František Braunner.⁵ Tyto radikální síly v podobě radikálních demokratů vyzývaly Pražany ke schůzi do tanečního sálu ve Svatováclavských lázních. Schůze se uskutečnila 11. března 1848.⁶

Výsledkem této schůze, kde se sešlo téměř 3000 osob z řad studentů a měšťanstva, byl vůbec první dokument nesoucí požadavky obyvatel českých zemí. Návrh první pražské petice císaři obsahoval jako stěžejní požadavek zrovnoprávnění jazyka českého s jazykem německým a zpečetění pospolitosti zemí České koruny jednotnou ústavou. Obsahem dalších bodů bylo zavedení obecní samosprávy, veřejnosti a ústní formy soudních jednání, práva volit, dodržování svobody tisku, víry a univerzitního vzdělávání, celkové zlepšení školství a v neposlední řadě také zmírnění odváděných daní a možnost

3 VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. České právní dějiny. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. str. 221

4 AISIS o.s. Petice ze svatováclavských lázní roku 1848. Metodický portál inspirace a zkušenosti učitelů [online], 5.3. 2008 [cit. 2020-03-17].

5 MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. str. 203-204

6 ŠTAIF, J. Revoluční léta 1848-1849 a české země. Praha: Historický ústav ČSAV, 1990. str. 15-19

ozbrojenosti občanů. V tomto konečném návrhu ovšem chyběly podstatné body, které žádaly listovní svobodu a její ochranu, užívání práva petičního a spolčovacého. Naopak u některých bodů bylo požadováno pouze jejich zmírnění, to se týkalo poddanství a vojenské služby, jež měla činit čtyři roky.⁷

V rámci této schůze došlo i ke vzniku tzv. Výboru pražského měšťanstva. Toto uskupení 26 zvolených osob začalo být posléze označováno jako onen Svatováclavský výbor. Pravomoci tohoto revolučního orgánu nekončily u sestavení a předání petice císaři, naopak neustále narůstaly a z revolučního orgánu se záhy stal ústřední mocenský orgán, který zastupoval zájmy českých zemí.⁸

Dne 22. března 1848 byla první pražská petice doručena do rukou císaře Ferdinanda. Ten svou krátkou odpovědí vyvolal zklamání, protože ze všech požadavků uvedených v petici vyhověl jen zrovnoprávnění zemských jazyků, snížení potravních daní a dále korekci taxovních a kolkovních zákonů. Zbylé požadavky sice nebyly zamítnuty, nicméně ani přijaty, byly předloženy věcně příslušným ministerstvům k dalšímu projednání. Obecně lze tedy říci, že uskutečnění požadavků bylo zdlouhavé a obtížné.⁹

Česká buržoazie nadále projevovala své revoluční myšlenky, postoje a cíle skrze Svatováclavský výbor. Výbor je zhmotnil v druhé pražské petici na konci března 1848, čímž vlastně reagoval na zamítavé a neochotné jednání vlády v otázce českých požadavků.

Obsah druhé pražské petice z valné většiny opakoval požadavky, které již obsahovala první pražská petice. Přibyl zde ovšem požadavek volebního práva do zemského sněmu, a to pro všechny občany. Vídeň druhou pražskou petici předložila k projednání vládě, která na to reagovala Kabinetním listem ze dne 8. dubna 1848. Tento dokument se již nesl v duchu ochoty vlády k určitým ústupkům. Vedle přislíbené jazykové rovnoprávnosti se zde objevilo i stanovení pravidel volebního práva.¹⁰

7 MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. str. 203-204

8 Tamtéž.

9 ZIMEK, J. Ústavnost a český ústavní vývoj. 3., nezměň. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006. str. 45

10 Tamtéž.

1.1.2. Národní výbor

System správních orgánů na území českých zemí byl komplikovaný. Vedle nově vzniklých revolučních orgánů stále existovaly orgány z doby před březnem 1848, a to zejména zemská gubernia, vrchnostenská správa, krajští hejtmani a magistráty.

Veřejnost si v revolučním cítění vynutila uznání oněch revolučních orgánů, jejichž reprezentantem byl již zmiňovaný Svatováclavský výbor, který komunikoval s rakouskou vládou. Liberální měšťané a jejich iniciativa zapříčila spojení Svatováclavského výboru s mimořádnou guberniální komisí,¹¹ a to dne 10. března. Tímto spojením vznikl Národní výbor. Oficiálně byl jeho vznik odsouhlasen na veřejné schůzi o tři dny později.

Celkem 140 členů, přičemž více než jejich polovina tvořená měšťanstvem, dále šlechtou a duchovenstvem, bylo rozděleno do dvanácti specializovaných odvětví.¹² Existovala odvětví, která se soustředila na tvorbu prozatímního zákona o volbách do zemského sněmu a konečné znění volebního zákona, tvorbu obecního řádu, řešení záležitostí školských, úředních, jazykových, kancléřských, tiskových, finančních, náboženských či poddanských, dále tvorbu jednacního řádu pro zemský sněm, stanovení principů a zásad, podle nichž se měly řídit vztahy s ostatními rakouskými zeměmi. Nicméně hlavním cílem Národního výboru bylo uskutečnění kabinetního listu ze dne 8. 4. 1848, tedy příprava voleb do sněmu.¹³

1.1.3. Frankfurtský sněm a politické názory Františka Palackého

Názory Františka Palackého jsou zejména spojeny s událostmi, které nastaly se samotným postupem revoluce na území českých zemí. Do určité míry navazují na názory Karla Havlíčka Borovského, pokládají základy austroslavismu a rozvíjí tento pojem v politický program, jehož hlavním cílem je vyřešení otázky určité integrity českých zemí v rámci Rakouského císařství a udržení stability v Evropě.¹⁴

11 Guberniální komise byl orgán, který sloužil k poradě a projednávání určitých záležitostí. Skládal se ze zástupců německého a českého měšťanstva. V jeho čele stál guberniální prezident.

12 ZIMEK, J. Ústavnost a český ústavní vývoj. 3., nezměněn. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006. str. 7 - 8

13 MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. str. 205

14 ŠTAIF, J. František Palacký: život, dílo, mýtus. Praha: Vyšehrad, 2009. str. 149-152

Událostí, která podnítila Palackého myšlení, se nepochybně stal Frankfurtský sněm a s ním související narůstající spory mezi českými a německými příslušníky měšťanstva (paradoxně přes předešlou spolupráci).¹⁵

František Palacký zde vyslovil své názory formou dopisu ze dne 11. dubna 1848. Odmítal se ztotožnit s tezí, že české země jsou příslušné k německé říši, naproti tomu spatřoval jistou přirozenost v existenci slovanských národů uvnitř Rakouského císařství, čemuž odpovídá úryvek z onoho dopisu: „*Kdyby státu Rakouského nebylo již ode dávna, musili bychom v interessu Evropy, ba humanity samé přičiniti se co nejdříve, aby se utvořil.*“¹⁶ Z úryvku je také patrné, že František Palacký řešil problém nadnárodních rozměrů. Do jisté míry dokázal odhadnout budoucí poměry týkající se Německa a Ruska. V případě rozpadu Rakouského císařství by bylo jeho území zabráno právě jednou z těchto mocností, proto v nich spatřoval možné ohrožení stability, která byla v rukou Rakouského císařství.¹⁷

Němečtí zástupci vyjádřili odpor k Palackého tvrzení a domáhali se účasti na Frankfurtském sněmu, k čemuž se kladně přikláněla Vídeň, neboť bylo v jejím politickém zájmu zachovat svůj vliv v této oblasti.¹⁸ Vídeňská vláda z tohoto důvodu ustanovila volby na 18. dubna 1848. Setkala se však s bojkotem ze strany českých, moravských a slezských voličů.¹⁹

15 MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. str. 206

16 Moravská orlice: O významu Fr. Palackého. Brno: František Uman, 1894, 36(135). ISSN 1803-117X. str. 2

17 DVOŘÁK, Ladislav. 11. 4. 1848: Zveřejnění dopisu Františka Palackého Psaní do Frankfurtu. Český rozhlas [online], 11.4. 2007 [cit. 2020-03-06].

18 MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010, str. 206

19 BUCHVALDEK, M. Československé dějiny v datech. Praha: Svoboda, 1986. Členská knihovna (Svoboda). str. 272

Další volby byly vypsány na 7. června 1848, ale realizovány nebyly, neboť situace ve Vídni opět gradovala. Příslušníci vídeňského dvora v zájmu svého bezpečí opustili Vídeň a přesunuli se do Innsbrucku. Řešení problému české integrity náhle leželo v rukách guberniálního prezidenta hraběte Leva Thun-Hohensteina, který se pokusil o jeho individuální řešení. Jeho strategie řešení problému, jež spočívala ve stanovení voleb a prozatímní vládní rady, narazila na odpor vlády německých politických reprezentantů působících v Čechách a konzervativní šlechty. Vládní rada tvořená členy Národního výboru svou činnost proto nezačala.²⁰

1.1.3.1. Austroslavismus jako politický program

Austroslavismus je jako pojem definován mnoha autory. Obecně lze ale říci, že se jedná o politický názor, podle něhož by Rakouské císařství mělo spatřovat stěžejní oporu právě ve Slovanech.²¹

Zrod austroslavismu je patrný z proslovu Josefa Dobrovského před císařem Leopoldem II. z roku 1791, nicméně doba jeho nejsilnějšího vlivu byla v období 40. let 19. století. V tuto dobu se o rozmach austroslavismu zasadil hrabě Lev Thun-Hohenstein, Jan Erazim Vocel, ale především Karel Havlíček Borovský ve svém díle Slovan a Čech z roku 1846. Teprve František Palacký dal austroslavismu politický rozměr, a to v letech 1848 - 1849.²²

Palacký zformuloval politický program právě v onom dopise ze dne 11. dubna 1848. Navrhoval přetvoření Rakouského císařství dle principů přirozeného práva na federaci sestávající se z osmi národnostních územních celků. Jedním z těchto osmi celků mělo být právě území Čechů a Slováků.

Program byl postaven na soudobých konstitučních idejích z prostředí liberálních demokratů a buržoazie. Obsahoval ovšem hned dvě slabiny. První z nich byla naprostá absence jakékoliv sociální koncepce, což byla ovšem vada, kterou by bylo možné napravit. Nicméně druhý nedostatek spočíval v samotných národnostních poměrech, které byly velice komplikované na to, aby je Rakouské císařství dokázalo eliminovat na základě federalizace.

20 ŠTAIF, J. František Palacký: život, dílo, mýtus. Praha: Vyšehrad, 2009. str. 153-156

21 Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích. 1. svazek. Praha: Diderot, 1999. str. 262

22 Tamtéž.

1.1.4. Pražské povstání

Mohutná vlna revoluční nálady v českých zemích s sebou kromě pražských petic či psaní Františka Palackého do Vídně (viz předchozí kapitoly) přinesla i hnutí, které se stavělo proti německému vlivu. Na základě toho vznikl sněm všech rakouských Slovanů, který se sešel 2. června 1848. Českými reprezentanty Slovanského sjezdu se stali Pavel Josef Šafařík a František Palacký, který stál v jeho čele. Právě stanovisko Františka Palackého o federalistickém uspořádání Rakouského císařství, které uváděl již ve svém psaní do Vídně, zde zvítězilo.²³

Revoluční nálada gradovala, což ohrožovalo postavení Vídně. Neklidnou atmosféru, která panovala v ulicích Prahy, měl zažehnat generál a kníže Alfréd Windischgrätz svou vojenskou manifestací. Pražskými ulicemi neustále procházely vojenské hlídky, na Vyšehrad a Petřín bylo umístěno dělostřelectvo, 7. června 1848 se dokonce konala velká vojenská přehlídka a o čtyři dny později se do Prahy na žádost dostavily i vojenské posily z Hradce Králové a Kutné Hory.^{24 25}

Na odpor proti tomuto jednání se postavili pražští studenti, kteří 11. června 1848 v Karolinu sestavili deputaci, jež měla u generála Windischgrätze vyjednat stažení vojenských opatření z města. Generál tyto požadavky odmítl. Téhož dne byla situace projednána na shromáždění ve Svatováclavských lázních. Výsledkem bylo uspořádání mše na Koňském trhu (dnešní Václavské náměstí).²⁶

23 OBŠIL, J. Politické dějiny národa československého od r. 1848: [zvláště války světové a událostí poválečných]. Alois Šašek, 1922. str. 9

24 MAHLER, O., BROFT, M. Události pražské v červnu 1848. Praha: Panorama, 1989. str. 55

25 VEBER, V. Dějiny Rakouska. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. str. 395–408.

26 VESELÝ, J. Toulky českou minulostí: 789. schůzka: Barikády a děla. Český rozhlas: Dvojka [online]. 8.8. 2014, [cit. 2020-03-09].

Samotné povstání započalo napadením účastníků mše, kteří po jejím skončení šli v průvodu Prahou. V čele povstání byli zástupci z řad studentů a radikálních demokratů, ti se opevnili v Klementinu a Karolinu. Přímý boj probíhal na mnoha barikádách ve dnech 12. - 14. června 1848. Představitelé vzpoury byli ovšem nuceni kapitulovat, a to 17. června 1848 po předchozí změně taktiky generála, ten se rozhodl k nemilosrdnému bombardování Starého města (zde bylo nejvíce barikád).²⁷ Výsledkem neúspěšného povstání bylo vyhlášení stavu obležení 18. června.²⁸

1.1.5. Situace na Moravě

Revoluční dění na Moravě bylo do značné míry odlišné od dění na území českých zemí. To bylo dáno především neshodným postojem v otázce jednotného státoprávního celku. Český postoj byl reprezentován snahami o jednotu, ty byly již vyjádřeny v první pražské petici následovně: „1. Aby utužen a pojištěn byl svazek mezi zeměmi k České koruně náležejícími, Čechy, Moravou a Slezskem, a ty aby zastávány byly od sněmu, každého roku buď v českém, nebo moravském hlavním městě shromážděného. 2. Aby tyto země administrativně spojeny byly a zodpovědné politické, právní a finanční centrální úřady aby se v Praze pro ně zavedly.“²⁹ Morava se tomuto aktivně bránila odůvodněním ze dne 14. dubna 1848. Jedním z hlavních a zároveň neoficiálních důvodů byly obavy německých politiků ze ztráty svého vůdčího postavení.

Moravští stavové žádali vládu ve Vídni o svolání zemského sněmu, vláda této žádosti vyhověla a zemský sněm se sešel 30. března 1848 v Brně. Předmětem jednání bylo především postavení se snahám o sjednocení a rozšíření počtu zástupců sněmu o reprezentanta stavu městského.³⁰ Zemský sněm v rámci svého zasedání, jež trvalo až do května, přijal nový volební zákon, jímž bylo umožněno zvolení řádného nového zemského sněmu.

27 DVOŘÁK, J. Moravské sněmování roku 1848-49 na padesátiletou památku novodobého sněmu a zrušení roboty na Moravě, jakož i nastoupení císaře a krále Františka Josefa I. na trůn. Velké Meziříčí: Alois Šašek, 1898. str. 38

28 TOBOLKA, Z., Česká politika: Díl třetí. Dějiny české politiky nové doby. Praha: Jan Laichter, 1898. str. 117

29 Moravská orlice: Právomocnost' a složení českých sněmův. Brno: František Uman, 1894, 32(191). ISSN 1803-117X. str. 10

30 MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. str. 207

Nově vzniklý sněm se sešel 31. května a sestával se ze zástupců velkostatkářů, venkovských obcí, poslanců měst, ale také ze zástupců olomoucké univerzity. Nejdůležitějším úkonem sněmu bylo zrušení roboty, což vyvolalo následný odpor zástupců velkostatkářů v otázce její náhrady.³¹

1.1.6. Činnost říšského sněmu a jeho rozpuštění

Ústavodárný sněm Rakouského císařství se po porážce pražského povstání stal středem zájmů české politiky.

Volby do tohoto ústavodárného orgánu se konaly v červnu revolučního roku, a to na základě volebního řádu, který byl přijat dne 30. května 1848. Oficiálně šlo o první volby celostátního charakteru. Poslanci byli voleni nepřímým způsobem, tedy skrze tzv. volitele. Jeden poslanec byl zvolen vždy na 50 000 obyvatel. Celkový počet zvolených osob byl 238, přičemž z tohoto počtu připadlo na Čechy, Moravu a Slezsko 138 poslanců.³²

Zasedání sněmu bylo původně zahájeno 22. července ve Vídni, nicméně v listopadu bylo přesunuto do Kroměříže, odkud vzniklo označení Kroměřížský sněm. Činnost sněmu byla ukončena 7. března 1849 rozpuštěním na základě císařského manifestu.

Za nejdůležitější opatření říšského sněmu lze označit předložení návrhu na zrušení poddanství císaři. Ferdinand I. tento návrh přijal. Zrušení poddanství bylo vyhlášeno císařským patentem 7. září 1848.³³

31 MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. str. 207

32 Tamtéž.

33 MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. str. 208

2. Ústavní vývoj ve druhé polovině 19. století

2.1. Dubnová ústava

První ústava Rakouského císařství vznikla z iniciativy vlády přestoupit ke konstitučnímu uspořádání. Parlament pověřený přípravou ústavy se na základě všeobecného hlasovacího práva usnesl na svolání ústavodárného národního shromáždění, které se sešlo počátkem dubna 1848 ve Frankfurtu.

Cílem vlády se stalo zavedení jednotné ústavy. Tato ústava se však neměla nikterak podřizovat požadavkům Čech. Souběžně se zasedajícím ústavodárným národním shromážděním ve Frankfurtu zasedal ve Vídni centrální výbor zemských stavovských delegátů, nicméně s absencí zástupců Čech a Haliče. Tento výbor se pak ostře ohradil vůči požadavkům Čech, které by pro Vídeň představovaly značné ústupky. Výbor dokonce navrhl vládě samotné znění ústavy, která měla být oktrojovaná a jednotná pro všechny země Rakouského císařství.

Tímto byla první ústava, ústava Pillersdorffova (podle tehdejšího rakouského ministra vnitra), vyhlášena vládou, a to dne 25. dubna 1848. Vláda tuto ústavu vyhlásila na základě rozhodnutí císaře Ferdinanda I. bez jakéhokoliv předchozího projednání zákonodárným orgánem, tudíž je nazývána oktrojovaná.

Obsah ústavy byl inspirován zejména ústavou belgickou z roku 1830.³⁴ Celkem sedm částí ústavy uplatňovalo svou územní působnost v rámci území Rakouského císařství, vyjma tedy Uher, Lombardsko-Benátska a Chorvatska, a zakotvovalo předpisy všeobecného charakteru. Upravuje tedy záležitosti týkající se říšského sněmu a zemských sněmů, občanská a politická práva občanů, postavení panovníka a postavení provincií. Právě provincie si byly vůči sobě navzájem rovny (to zakotvila samotná ústava), nicméně fakticky byly tyto země podřazeny Rakouskému císařství, a to na základě tzv. koncepce historických zemí.³⁵

34 ŠAFÁŘ, Daniel. Ústavní vývoj od roku 1848 do roku 1989 na našem území. Brno, 2006. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, FPR. Vedoucí práce doc. JUDr. Karel Schelle, CSc. str. 7

35 MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. str. 212

Dalšími obecnými ustanoveními, která přinesla dubnová ústava, se stala ustanovení zakotvující některá lidská práva a určité demokratické náležitosti v podobě osobní a náboženské svobody, svobody tisku, práva na ochranu listovního tajemství, rovnoprávnosti národů a v neposlední řadě také ústnosti a veřejnosti justice.³⁶

K dubnové ústavě byl o necelý měsíc později, tedy 19. května 1848, vydán i nový volební řád. Z aktivního, ale i pasivního práva byly zcela vyloučeny osoby provádějící dělnickou činnost za denní či týdenní mzdu, osoby žijící z dobročinnosti a služebníci.³⁷

S cílem vyjádření potřeb a postojů menších skupin obyvatel bylo stanoveno, že volení nebude probíhat prostřednictvím sněmů, nýbrž přímo obyvateli. Celkem 383 poslanců mělo tvořit říšskou radu. Čechy volily 90 poslanců, přičemž jeden poslanec připadl na 50 tisíc obyvatel. Tito poslanci byli voleni prostřednictvím tzv. volitelů. V krajských městech byl jeden volitel na 500 obyvatel, na venkově pak dva volitelé při stejném počtu obyvatel.³⁸

Proklamace císaře ze dne 16. května 1848 uváděla, že právě na základě tohoto volebního řádu má být zvolena poslanecká sněmovna, jejímž hlavním úkolem by následně bylo sestavení návrhu nové, definitivní ústavy. Tato nová ústava by svým obsahem měla kromě poslanecké sněmovny, jako komory dolní, ustanovit i horní komoru, tedy sněmovnu panskou. Panská sněmovna měla být tvořena 150 zástupci z řad velkostatkářů.³⁹

Volby do poslanecké sněmovny proběhly 8. července a ihned poté se sněmovna sešla za účelem vytvoření nové ústavy. V důsledku nepokojů, které ve Vídni vypukly v listopadu téhož roku, byl sněm přinucen se přesunout do Kroměříže.⁴⁰

Dubnová ústava se po svém vyhlášení nesetkala s kladným přijetím, ba naopak. Obyvatelé byli nespokojeni zejména s pojetím horní komory a diskriminujícím způsobem volby poslanců do dolní komory.⁴¹

36 MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. str. 212

37 DUŠEK, C., HOUŽVIČKA, A. Všeobecné právo volební v Rakousku (volební oprava roku 1907). Praha: B. Kočí, 1907. str. 8

38 Tamtéž.

39 Tamtéž.

40 Tamtéž.

41 VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. České právní dějiny. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. str. 232

2.2. Kroměřížský návrh ústavy

Říšský národní sněm disponující ústavodárnou pravomocí zasedal od července 1848 až do března následujícího roku. Byl pověřen projednat a upravit vyhlášenou, nikoliv platnou, ústavu dubnovou a sestavit návrh ústavy odpovídající požadavkům. Zpočátku zasedal ve Vídni, nicméně po nepokojích, které zde nastaly, byl přesunut do Kroměříže a intenzivně pracoval na nové ústavě. Z českých zástupců se na návrhu podílel poslanec František Ladislav Rieger.⁴²

Kroměřížský návrh ústavy se stal pomyslným základním kamenem pro pozdější konstituční zřízení. Veškerou státní moc odvozoval z lidu a stanovil základní všeobecná práva občanů po vzoru Deklarace práv občana.^{43 44}

Mezi tato práva patřila zejména osobní svoboda, svoboda tisku, ale především právo samostatnosti každého národa císařství.

Zákonodárná moc byla rozdělena mezi dva sněmy. Na úrovni jednotlivých zemí ji vykonávaly sněmy zemské, ty však nedisponovaly přílišnými pravomocemi. Oblast zákonodárství byla na úrovni celé říše zastoupena sněmem říšským, který se dále členil na sněmovnu lidu a sněmovnu zemí. Výkonná moc byla rozdělena obdobně, a to na vládu říšskou a jednotlivé zemské vlády.

Tento návrh ústavy však nikdy nevešel v život, neboť jeho konečná podoba nebyla projednána v důsledku rozehnání sněmu císařským manifestem (č. 140/1849 ř.z.).⁴⁵

42 GERLOCH, A., HŘEBEJK, J., ZOUBEK, V. Ústavní systém České republiky: základy českého ústavního práva. 4., aktualiz. vyd. Praha: Prospektrum, 2002. str. 11

43 JÁNOŠÍKOVÁ, P., KNOLL, V., RUNDOVÁ A. Mezníky českých právních dějin. 3., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). str. 124

44 Celým názvem Deklarace práv člověka a občana byl dokument vydaný francouzským ústavodárným národním shromážděním, a to dne 26. srpna 1789.

45 JÁNOŠÍKOVÁ, P., KNOLL, V., RUNDOVÁ A. Mezníky českých právních dějin. 3., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). Str. 124 - 125

2.3. Březnová ústava

Přijetí březnové ústavy, též nazývané Stadionova (opět podle tehdejšího ministra vnitra), předcházelo několik událostí, které zásadně ovlivnily ústavní vývoj císařství.

Dosavadní císař Ferdinand I. abdikoval ve prospěch svého mladého synovce Františka Josefa I.⁴⁶ Nový císař od počátku své vlády spatřoval hlavní cíl v potlačení revolučního hnutí a nastolení pořádku.^{47 48}

František Josef I. císařským manifestem ze dne 4. března 1849 rozebral kroměřížský sněm pracující na návrhu nové ústavy. Nicméně přislíbil, že tento návrh podrobí vlastnímu přezkumu, sám jej schválí a vyhlásí. To však popíralo samotný obsah ústavy, který tyto pravomoci ukládal ústavodárnému národnímu shromáždění. Tato koncepce se však setkala s odporem vládnoucí vrstvy, a tudíž nebyla aplikována. Politická situace se v určité míře vrátila do podoby před revolucí.⁴⁹

Oficiálně druhá ústava Rakouského císařství byla vyhlášena císařem v tentýž den jako císařský manifest a jak již samotný císařský manifest svým obsahem avizoval (František Josef I. v císařském manifestu prohlašuje, že veškerá práva, svobody a politické zřízení zemím Rakouského císařství propůjčuje na základě vlastní vůle.), ústava dovolovala pouze velmi omezenou formu konstitucionalismu. Územní působnost ústavy zahrnovala všechny korunní země.⁵⁰

46 HOLLER, Gerd. Ferdinand I.: poslední Habsburk na Pražském hradě : spravedlnost pro císaře. Přeložil PSCHIEDTOVÁ, B. Praha: BRÁNA, 1998. str. 160

47 HERRE, Franz. Císař František Josef I.: jeho život - jeho doba. Přeložil Ingeborg CHURAŇOVÁ. Praha: Ikar, 1998. str. 136

48 Z tohoto důvodu lze vládu císaře Františka Josefa spojovat s tzv. Bachovským neoabsolutismem.

49 ŠAFÁŘ, D. Ústavní vývoj od roku 1848 do roku 1989 na našem území. Brno, 2006. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, FPR. Vedoucí práce doc. JUDr. Karel Schelle, CSc. str. 10

50 ŠAFÁŘ, D. Ústavní vývoj od roku 1848 do roku 1989 na našem území. Brno, 2006. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, FPR. Vedoucí práce doc. JUDr. Karel Schelle, CSc. str. 11

Březnová, opět oktrojovaná, ústava svým obsahem zakotvuje tuhé centralismus, a to i přes to, že z části obsahuje některá ustanovení ze schválené osnovy kroměřížského návrhu (ten byl z velké části tvořen demokratickými prvky). Celkem 123 ustanovení obsažených celkem v šestnácti částech upravuje zejména postavení a pravomoci jednotlivých zemí císařství a panovníka, zemské sněmy, soustavu a fungování soudů a oblast občanského práva.⁵¹

Císař byl nejen hlavou celého Rakouského císařství, ale také hlavou výkonné moci. Vykonával ji za pomoci ministrů. Výkonná moc byla pro všechny země jediná a tím, že v plném svém rozsahu náležela císaři, také nedělitelná. Dále do jeho kompetencí náleželo právo absolutního veta a právo libovolně svolávat či odvolávat říšský sněm. Pro výkon jeho vlády byl zřízen poradní orgán, říšská rada, jejíž členy si vybíral sám císař. Návratem k Pragmatické sankci (ze dne 19. dubna 1713, svým ustanovením zajišťovala nástupnictví po Karlu VI.) bylo zaručeno dědičné právo na trůn.⁵²

V záležitostech jednotlivých zemí byly veškeré šance na federalizaci zmařeny. Březnovou ústavou se zde začala plně uplatňovat koncepce jednotného státu, jednotlivé země byly pouhými provinciemi. České království bylo za provincii prohlášeno zemským zřízením z 30. prosince 1849. Koncepci umocňoval i nově vzniklý institut jednotného občanství. Další práva zemím přiřkla ústava taxativním výčtem. Země mohly spravovat záležitosti obecné, vojenské a církevní povahy, záležitosti týkající se vzdělání, dobročinných ústavů, financí a veřejných staveb. Jednotlivé země byly zastoupeny zemskými sněmy, které plnily kontrolní funkci v oblasti dodržování zemských zákonů.

V oblasti jurisdikce byl zásadní vznik říšského soudu se sídlem ve Vídni, jenž měl řešit případné konflikty mezi císařstvím a jednotlivými zeměmi anebo zeměmi navzájem. Další ustanovení ústavy, konkrétně tedy § 99 - § 102, upravují náležitosti soudního řízení a jmenování soudců. Byla tedy zaručena veřejnost a ústnost jednání (§ 103), přičemž jmenování soudci nemohli být odvoláni a svou funkci vykonávali, dokud k tomu byli způsobilí (§ 101). Tím měla být zajištěna nezávislost soudů.⁵³

51 MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. str. 213 - 2014

52 MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. str. 213

53 Zákon č. 150/1849 ř. z., Stadionova ústava

Ač byla tato ústava do velké míry spíše svazujícím břemenem, nesla i několik pozitivních záruk. V oblasti občanských práv zaručovala základní práva a svobody a zakazovala poddanství v jakékoliv podobě. Další pozitivum spočívalo v jednotě, na jejímž základě byl zaveden také jednotný celní a hospodářský prostor.⁵⁴

2.4. Bachovský neoabsolutismus

Období obnovení absolutismu zmařilo veškerý revoluční pokrok. Ačkoli byla březnová ústava značně svazující, stále obsahovala především některá občanská práva. Pouhé tři roky od jejího přijetí byla však zrušena, přičemž z jejího obsahu bylo převzato naprosté minimum.

V roce 1851 byla přijata série opatření upravujících vztah ministrů vůči císaři. Nicméně hlavními a pro 50. léta 19. století zásadními dokumenty se staly tzv. silvestrovské patenty (název odvozen ode dne jejich přijetí, to proběhlo 31.12. 1851).

První z patentů rušil březnovou ústavu, zaručil zrušení poddanství, roboty a zachování rovnosti občanů před zákonem. Druhý patent již rušil veškerá občanská práva a zaručoval ochranu církvím, které byly uznávány císařstvím.

Třetí opatření císaře Františka Josefa je adresováno knížeti Schwarzenberkovi.⁵⁵ Císař zde knížete vyzývá k realizaci pravidel uvedených v onom opatření, jehož celý název zněl „Pravidla základní v příčině zákonodárství organického v korunních zemích císařství rakouského“. Celkem devíti body zde byla upravena zejména organizace správy a justice.⁵⁶

Pouhá tři opatření zničila veškerá revolucí získaná pozitiva a uvolnila cestu pro nastolení absolutistické vlády.

Obecně lze období neoabsolutismu charakterizovat jako velice napjaté. Všudypřítomné četnictvo, existence tajné policie a s tím související rozmach udavačství v občanech umocnili strach a proces germanizace dovršil vlnu útlaku, která zde trvala téměř devět let.⁵⁷

54 Zákon č. 150/1849 ř. z., Stadionova ústava, § 7

55 Kníže Felix ze Schwarzenberku zastával funkci prvního ministra, a to v letech 1848 – 1852.

56 ADAMOVIČ, K.; SOUKUP, L. Prameny k dějinám práva v českých zemích. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. str. 269

57 KOLEJKA, J., PRAŽÁK, R. Charakter neoabsolutistického režimu habsburské monarchie a postavení jejích národů v letech 1849–1860, Sborník prací filosofické fakulty brněnské university 22, C 20. Brno: Masarykova univerzita, 1973. str. 187–196

2.5. Vzestup ústavnosti

Bachovský absolutismus se pod tíhou neúspěchů Rakouského císařství v roce 1859 zdál být neudržitelný. Prvními neúspěchy se staly válečné porážky císařství u Magenty a následně také u Solferina (to vedlo k odvolání Alexandra Bacha z funkce ministra společně s policejním ministrem Kempenem dne 21. prosince 1859. Odstavení těchto dvou osob z jejich funkcí taktéž napomohlo uvolnit cestu liberalizaci), kde se projevilo národní italské hnutí v čele s králem Viktorem Emanuelem II. Císař ztrátou poměrně velkého území Lombardie přišel o veškerý vliv v rámci Apeninského poloostrova. Vedení válek bylo nákladnou činností, a tudíž nebylo divu, že státní rozpočet byl náhle v deficitu. Na další válečné tažení tedy nebyl dostatek finančních prostředků. Další vedení války nepřipadalo v úvahu také z hlediska mezinárodních vztahů, neboť předchozí boje uvrhly císařství Františka Josefa I. do mezinárodní izolace. Veškeré tyto negativní aspekty směřovaly kroky císaře do Villafrance, kde v listopadu téhož roku stvrdil svým podpisem tzv. curyšský mír.⁵⁸

Tyto události donutily Vídeň ke změně politiky. To bylo realizováno především císařem vydanými akty v podobě císařského manifestu a říjnového diplomu. V těchto aktech František Josef I. vyjadřuje určitou nutnost federalizace císařství a s tím spojené náležitosti.⁵⁹

58 MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. str. 215

59 MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. str. 215 - 216

2.5.1. Císařský manifest

Prvním ze dvou císařských aktů vydaných 20. října 1860 se stal právě císařský manifest. Císař v úvodu manifestu pojednává o velkých nepokojích, které zmítaly císařstvím při jeho nástupu na trůn, a událostech v nedávné době.⁶⁰

Na základě všech těchto událostí byla patentem ze dne 5. března 1860 zřízena tzv. rozmnožená rada říšská.⁶¹ Vznik rozmnožené říšské rady císař ve svém manifestu odůvodňuje následovně: „Chtěje zvěděti, čeho sobě rozličné země mocnářství Mého žádají a čeho potřebí mají, zřídil a svolal jsem patentem Mým, (...)“⁶² Tento poradní orgán měl za úkol udat směr vývoje Rakouského císařství.⁶³

2.5.2. Říjnový diplom

Společně s císařským manifestem dne 20. října 1860 byl vydán i říjnový diplom. Toto opatření svým obsahem navazuje na manifest a rozvíjí jeho obsah.

Říjnový diplom je členěn na úvodní část, články I. - IV. a závěr. Císař František Josef I. se hned v úvodu diplomu odvolává na Pragmatickou sankci a označuje ji za právní základ mocenství. Zároveň v rámci nástupnictví dle sankce zmiňuje povinnost císařů hájit zájmy Rakouského císařství. Obecně diplom zakotvuje rovné postavení občanů před zákonem, náboženskou svobodu, povinnost vojenské služby a placení daní. Zároveň s tímto ruší celní hranice.⁶⁴

Článek první a druhý lze obecně chápat jako omezení zákonodárné moci císaře přiznáním zákonodárné moci také říšské radě a zemským sněmům. Pravomoci říšské rady, jako sněmovny, byly rozšířeny o záležitosti týkající se celého státu, tedy státní finance, clo, obchod, bankovníctví, vojenské záležitosti a komunikační záležitosti v podobě telegrafu a poštovního doručování.⁶⁵

60 Císařský manifest ze dne 20. října 1860.

61 VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. České právní dějiny. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. str. 227

62 Císařský manifest ze dne 20. října 1860.

63 MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. str. 215 - 216

64 Říjnový diplom ze dne 20. října 1860.

65 Tamtéž.

Obsah třetího bodu patentu zcela neodpovídal představám českých politiků, jelikož zde chyběla jakákoliv úprava práv zemí České koruny. Nicméně i přes to byl vnímán pozitivně. Tento bod také uznal určitá práva v zákonodárství uherským zemím.⁶⁶

Po vydání dokumentů z 20. října bylo nutné vypracovat nový návrh ústavy. Tímto úkolem byl pověřen ministr Anton von Schmerling, který připravil třetí, opět oktrojovanou ústavu (jeho jméno ústava nese dodnes).⁶⁷

2.6. Únorová ústava

Opět oktrojovaná ústava byla vyhlášena Antonem von Schmerlingem 26. února 1861. Nejednalo se však o jednotný právní předpis, ústava byla polylegálního charakteru, skládala se celkem ze tří patentů pod čísly 20 – 22/1861 ř.z.⁶⁸

Patenty bylo zřízeno říšské zastupitelstvo (parlament), které se sestávalo ze dvou komor. Horní komora byla označována jako sněmovna panská a jak již název napovídá, byla tvořena zástupci šlechty jmenovanými císařem. Dolní komora označovaná jako poslanecká sněmovna byla tvořena zástupci volenými nepřímým způsobem prostřednictvím zemských sněmů. Na základě centralistického pojetí mocnářství byla značně oslabena moc zemských sněmů a tím posílena moc právě říšského zastupitelstva.⁶⁹

K dualismu bylo v tuto dobu ještě daleko, nicméně už nyní obsahovala ústava určitý náznak k takovému uspořádání. K možnosti dualismu zde nasvědčovalo rozlišení říšské rady na radu užší a širší. Užší říšská rada byla tvořena pouze představiteli rakouských zemí, naopak širší rada by ve svých řadách počítala i se zástupci zemí uherských.⁷⁰

66 MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. str. 215 - 216

67 MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. str. 217

68 JÁNOŠÍKOVÁ, P., KNOLL, V., RUNDOVÁ A. Mezníky českých právních dějin. 3., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). str. 126

69 MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. str. 217

70 Tamtéž.

Oblast zákonodárství byla dělena mezi panovníka, zemské sněmy a říšskou radu.⁷¹ Panovníkovi jeho výkonná moc dovolovala vydat za kontrasignace všech ministrů nařízení, přičemž jeho vydání bylo podmíněno dočasnou nefunkčností parlamentu, naléhavou nutností situace a pozdějším schválením říšskou radou. Císařova pravomoc v této oblasti končila u změny základního zákona státu, státní pokladny a prodeje majetku státu. V těchto případech nesměl žádný takovýto předpis vydat.⁷²

Prvním patentem byly zřízeny zemské sněmy a zavedeny volební řády celkem do patnácti zemských sněmů.⁷³ V čele zemských sněmů na území Čech byl zemský maršálek, na Moravě pak zemský hejtman. Zemské sněmy v rámci svých pravomocí mohly konat zákonodárnou činnost týkající se zemských rozpočtů, zemědělství, dobročinné činnosti a veřejných prací. Dále jim bylo umožněno vydávat prováděcí předpisy k říšským zákonům v oblasti školství, obcí a církve.⁷⁴

V oblasti volebního práva měly velký význam právě zemské sněmy, které až do roku 1873 naplňovaly dolní komoru parlamentu zvolenými poslanci. Lze tedy s jistotou říci, že právě volební právo do zemských sněmů po dlouhá léta udávalo strukturu poslanecké sněmovny. Nově byl zaveden i systém volby poslanců zemských sněmů, a to prostřednictvím čtyř kurií – kurie venkovských obcí, měst, obchodních a živnostenských komor a velkostatkářů.⁷⁵

Pro výkon samosprávy zemí byly k zemským sněmům zřízeny výkonné orgány v podobě zemských výborů. Výbory měly za úkol spravovat zemský majetek a kontrolovat samosprávnou činnost územních celků na nižší úrovni.⁷⁶

71 VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. České právní dějiny. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. str. 236

72 ČÍŽEK, K. Ústavní práva v Rakousku, díl první. Praha: Tisk a sklad Jindř. Mercy-ho., 1885. str. 27

73 MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. str. 218

74 Patent č. 20/1861 ř.z., článek II.

75 MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. str. 218

76 Tamtéž.

Jak již bylo avizováno v předešlé kapitole, Schmerlingova ústava neobsahovala žádný katalog základních občanských práv. Jejich zakotvení v zákonné podobě realizoval parlament sérií tří zákonů, které však zdaleka nezakotvovaly všechna práva. Prvním zákonem byl zákon č. 87/1862, o ochraně svobody osobní, následoval zákon č. 88/1862, o ochraně domovní svobody, dále zákon tiskový pod číslem 6/1863 a závěrem zákon č. 134/1867 a 135/1867 zakotvující právo spolčovací a shromažďovací.⁷⁷

Únorovou ústavu lze označit za právní předpis vyvolávající rozporuplné reakce, a to především u českých politiků. Ústava je zbavila iluzí o možném zakotvení státoprávních požadavků, nicméně i přes to obsahovala ustanovení tíhnoucí k liberalismu.⁷⁸ Zároveň znamenala první větší pokrok v otázce parlamentarismu, který ve vrcholné podobě pro Rakousko-Uhersko zakotvila až ústava prosincová v roce 1867.

2.6.1. Rakousko-uherské vyrovnání

Cesta k dualismu započala již v letech předchozích. Šířící se změna uvažování po celé Evropě s ohniskem ve Francii postupně dorazila i do Uherska. Stejně jako na území Českých zemí se zde rozhořela revoluce, nicméně ta zde v letech 1848 - 1849 přerostla ve válku o nezávislost. V letech 1832 – 1836 se konal sněm v Bratislavě, na němž byly předneseny požadavky nesoucí prvky osamostatnění Uherských zemí. Tehdejší kancléř Metternich v předložených návrzích vycítil určitou hrozbu pro Rakouské císařství a snažil se tedy toto obrozenecké hnutí potlačit.⁷⁹

Ač byla touha po vlastní Uherské republice poháněna zuřivou nespokojeností s režimem, veškeré snažení revolucionářů bylo pohřbeno v bitvě u města Világos dne 13. srpna 1849. Nicméně o síle revolučního hnutí svědčí i povolání ruské carské armády na pomoc Rakouskému císařství (to by samotné revoluci nejspíš neporazilo).⁸⁰

77 MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. str. 217 - 218

78 Tamtéž.

79 KONTLER, László. Dějiny Maďarska. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Dějiny států. str. 214, 215

80 KONTLER, László. Dějiny Maďarska. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Dějiny států. str. 236

Mnoho let po potlačení uherské revoluce se císařství snažilo o plnou germanizaci Uher a tuhý centralismus. To se dařilo až do osudného roku 1859, kdy Rakouské císařství ztratilo značnou část své autority válečnými nezdary na Apeninském poloostrově. V tento okamžik Rakouské císařství muselo učinit značné ústupky, čehož si byl plně vědom i samotný císař, který ve svém manifestu ze dne 15. října 1859 vyjadřuje úmysl nastolení vnitřního blahobytu, a to zákonodárnými změnami a změnami ve správě.⁸¹

Po vyhlášení třetí ústavy ministrem Schmerlingem bylo stanoveno, že do Říšské rady (parlamentu) měla každá země císařství vyslat své zástupce prostřednictvím zemských sněmů.⁸² Uherští reprezentanti však na sněmu odmítli vyslat své poslance a v důsledku existence protichůdných názorů na tuto skutečnost se uherská dolní komora sněmu rozpadla na dvě strany – umírněnou a radikální. Umírněná strana vedená Ferencem Deákem po dlouhých diskuzích zvítězila a předložila císaři svou petici, jež žádala vznik unie s Rakouskem, přičemž by tato unie byla pojena osobou císaře. František Josef se k této petici blíže nevyjádřil. Uherský sněm předložil císaři další petici, nicméně kladné odezvy se mu opět nedostalo.⁸³

Rozpuštěním uherského sněmu v srpnu 1861 byla uvolněna cesta znovunastolení tuhého centralismu.⁸⁴ O čtyři roky později se uherský sněm sešel znovu a opět byla projednávána otázka integrity Uherska. Příslib vzniku samostatného Uherska však nebyl naplněn, neboť v průběhu jednání o náležitostech a formě unie vypukly prusko-rakouské války.⁸⁵ Tyto války mezi Pruskem a jeho spojenci na jedné straně a Rakouským císařstvím a jeho spojenci na straně druhé definitivně uzavřela bitva u Hradce Králové dne 3. července 1866. Rakouské císařství bylo drtivě poraženo. Celkového oslabení postavení císařství využili uherští zástupci v prosazení dualismu, ba dokonce sám císař začal upřednostňovat dualistické uspořádání císařství, než centralismus či federaci.⁸⁶

81 MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. str. 215

82 Říjnový diplom ze dne 20. října 1860, článek I.

83 KONTLER, László. Dějiny Maďarska. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Dějiny států. str. 250

84 Tamtéž.

85 Tamtéž.

86 KONTLER, László. Dějiny Maďarska. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Dějiny států. str. 252

Poražená Vídeň nezvládla čelit dalšímu tlaku a podnikla dlouho očekávaný krok. Rakouské císařství se rozpadlo v rámci procesu Rakousko-uherského vyrovnání na dva státní celky. Tyto dva státní útvary byly rozděleny řekou Litavou na tzv. Celek království a zemí v říšské radě zastoupených neboli Předlitavsko⁸⁷ a Země koruny svatoštěpánské tedy Zalitavsko⁸⁸ (označení Předlitavsko a Zalitavsko nejsou oficiální, ale nejvíce užívaná).⁸⁹

Oba státní celky pojila především osoba panovníka a několik společných záležitostí. Tyto záležitosti se týkaly zahraničních věcí, vojenství a financí s nimi souvisejících. Jejich správa podléhala věcně příslušným ministerstvům a jim podřazeným institucím, které byly označovány jako císařské a královské (známou zkratkou c. a k.). Zahraniční, vojenské věci a jejich financování samozřejmě podléhaly i společné zákonné úpravě. Pro zákonodárství v této společné oblasti byly v případě potřeby vytvořeny tzv. delegace. Tento sněm byl tvořen celkem 120 členy. Jak z Předlitavska, tak i Zalitavska bylo vysláno 40 členů z dolní komory a 20 členů z komory horní. Sféra zákonodárství unie nepodléhala žádné společné unifikaci, nýbrž byla samostatně zakotvena v právních řádech obou útvarů. V Předlitavsku jím byl zákon č. 146/1867, o společných záležitostech a v Zalitavsku zákonný článek 12/1867.⁹⁰

Vznikem unie, která nesla věcně nesprávný název Rakousko-Uhersko či říše Rakousko-Uherská (zakotvený kabinetním listem Františka Josefa I. z roku 1868),⁹¹ bylo zažehnáno dlouholeté napětí a nastolena určitá politická rovnováha, a to nejen uvnitř Rakouska-Uherska, ale i v celé Evropě, neboť velmocí tohoto kontinentu s tímto procesem plně souhlasily.⁹²

87 Předlitavsko bylo tvořeno královstvím Českým, markrabstvím Moravským, vévodstvím Slezským, královstvím Haličským a Dalmatským, arcivévodstvím Rakouským nad i pod Enží, vévodstvím Solnohradským, Štýrským, Korutanským, Krajinským a Bukovinským, markrabstvím Istrijským, hrabstvím Tyrolským a Gorickým, zemí Voralberska a městem Terst a jeho okolím.

88 Zalitavsko se skládalo z Uherského království, Království chorvatsko-slavonského, města Rijeka a jeho okolí. V roce 1867 se začlenilo velkoknížectví Sedmihradské.

89 MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. str. 218 - 219

90 MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. str. 219

91 Tamtéž.

92 KONTLER, László. Dějiny Maďarska. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Dějiny států. str. 188

2.7. Prosincová ústava

Rok 1867 lze obecně klasifikovat jako další přelomový milník v dějinách Rakouského císařství, jehož tvář byla markantně pozměněna předchozími událostmi. Byly položeny nové základy jak po stránce organizační, tak i po stránce funkční.

Současně s vyhlášením dualistického uspořádání Rakouského císařství (od té doby Rakouska-Uherska) byla v průběhu prosince 1867 vydána série zákonů označovaná za ústavu prosincovou. Územní působnost této, opět polylegální ústavy, se vztahovala pouze na korunní země Předlitavska. V těchto zemích platila až do rozpadu Rakouska-Uherska v roce 1918. Obecně lze, v pořadí již čtvrtou, ústavu charakterizovat jako soubor zákonů přinášejících citelný pokrok, a to zejména v oblasti parlamentarismu a občanských práv.

Na únorovou ústavu navazovaly konkrétně zákony č. 141/1867, o říšském zastupitelstvu, č. 142/1867, o všeobecných právech státních občanů, č. 143/1867, o říšském soudu, č. 144/1867, o moci soudcovské, č. 145/1867, o moci vládní a výkonné a zákon č. 146, zakotvující společné náležitosti pro oba celky vzniklé unie.⁹³

Ústřední orgán Předlitavska byl zachován v podobě z předešlých let, říšské zastupitelstvo se tedy sestávalo z komory horní nazývané sněmovna panská a komory dolní, tedy poslanecké sněmovny. Členové komor byli do svých funkcí dosazováni obdobným způsobem jako tomu bylo dříve, do dolní komory byli poslanci voleni prostřednictvím zemských sněmů a horní komoru tvořili šlechtici jmenovaní panovníkem. Kompetence jak panské sněmovny, tak i sněmovny poslanecké byly stanoveny taxativním výčtem v zákoně. Pakliže nebyla určitá kompetence v zákoně uvedena, platilo, že její výkon náležel zemským sněmům.⁹⁴ Nicméně skutečnost tomu neodpovídala. Zemské sněmy byly stále velmi omezeny.⁹⁵

93 MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. str. 220

94 Pravidlo, které svěřovalo kompetence zemským sněmům v případě, že určitá kompetence říšského zastupitelstva nebyla taxativně vymezena zákonem, však mohlo neprávem budit příjemný dojem liberálního pojetí.

95 MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. str. 220

Ústava zaručovala rovné postavení občanů před zákonem a rovný přístup ke státním úřadům. Umožňovala shromažďování, spolčování a volnost pohybu v podobě stěhování i vystěhování, dále nebyla opomenuta osobní a listovní svoboda, svoboda tisku, slova, víry, svědomí, volby povolání a vědy. Ochrana národností a vlastnictví byla ústavou taktéž zaručena.⁹⁶

Prosincová ústava, jako doposud nejpokrokovější, vedle svých nezpochybnitelných pozitiv disponovala i stinnou stránkou. Přežitek feudalismu, dehonestující nově vzniklou ústavu, byl patrný především v oblasti postavení a kompetencí císaře, ale především v existenci panské sněmovny, v níž bylo členství podmíněno šlechtickým titulem a jmenováním císařem.

Poměrně široké spektrum občanských práv bylo taktéž znehodnoceno. Veškerá shromáždění a spolky podléhaly kontrole příslušných úřadů a na základě jejich zákonné úpravy (zákoně o svobodě shromažďovací a spolčovací) byl do jejich činnosti umožněn zásah policie. Publikace tisku byla taktéž svázána vlastní zákonnou úpravou (zákonem o právu tiskovém), která stanovila příliš vysoké poplatky. Zákon o výjimečném stavu, který byl přijat dva roky po prosincové ústavě, dokonce umožňoval omezení i ostatních občanských svobod.⁹⁷

2.7.1. Ústavní zákony

Cílem této kapitoly je poskytnout podrobný popis jednotlivých ústavních zákonů z roku 1867, na základě jejichž ustanovení fungovalo Předlitavsko až do rozpadu Rakouska-Uherska. Jedná se tedy o konkretizaci prosincové ústavy, tedy předešlé kapitoly.

Prvním zákonem ústavy byl zákon 141/1867 ř.z., tedy zákon, kterým se mění základní zákon o říšském zastoupení z 26. února 1867 (zákon o říšském zastupitelstvu). Zákon se sestává celkem ze 24 ustanovení. Mimo již zmíněné základní náležitosti týkající se rozdělení a složení říšského zastupitelstva, které jsou obsaženy v §1 - §5 zákona, jsou zde zakotveny další ustanovení upravující tento orgán.⁹⁸

96 Zákon č.142/1867 ř. z., o všeobecných právech státních občanů pro království a země, zastoupené v říšské radě

97 MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. str. 220 - 221

98 Zákon č. 141/1867 ř. z., kterým se mění základní zákon o říšském zastoupení z 26. února 1861.

Paragrafy 6 a 7 udávají konkrétní počty poslanců, jež mají být vysláni jednotlivými korunními zeměmi Předlitavska prostřednictvím zemských sněmů. Jejich celkový počet je stanoven na 203 osob. Další ustanovení až do §10 v podstatě zakotvují pravomoc císaře sněm svolat, ale i odvolat, jmenovat prezidenty a viceprezidenty panské sněmovny. Kompetence říšského zastupitelstva jsou taxativně vymezeny v §11. Tento výčet je doplněn pravidlem v §12, které v zákoně neuvedené kompetence svěřuje jednotlivým zemským sněmům. Ustanovení §13 až §17 pojednává o zákonodárné iniciativě v klasickém případě či v případě naléhavé nutnosti a hlasovacím právem. Zákon uzavírají body, které upřesňují funkce členů poslanecké sněmovny, situaci rozpuštění poslanecké sněmovny, právo účasti ministrů na jednání a zasedání sněmoven.⁹⁹

Zákon č. 142/1867 ř.z., o všeobecných právech státních občanů pro království a země zastoupené v říšské radě je zakončen §20, není tedy rozsáhlý, nicméně i přes to má jeho obsah neuvěřitelnou váhu. Kromě, v předchozí kapitole jmenovaných práv a svobod, obsahuje tento zákon úpravu státního občanství, jeho nabytí, pozbytí, platbu daní vyplývající z živnosti, věcného majetku a důchodu, dále úpravu petičního práva a vyznávání náboženství, které není uznané zákonem.¹⁰⁰

Další zákon ze série, zákon 143/1867 ř.z., o zřízení říšského soudu, je vymezen pouhými šesti body. Říšský soud byl zřízen ve Vídni pro rozhodování ve sporech kompetenčních a sporných záležitostech ve veřejném právu. V jeho čele stojí prezident, dále je tvořen císařem doživotně jmenovanými zástupci prezidenta, dvanácti členy a jejich čtyřmi náhradníky rovněž jmenovanými doživotně císařem na návrh panské a poslanecké sněmovny. Kompetenční spory jsou rozhodovány mezi zemskými zastupitelstvy a vládními úřady, mezi správními a soudními úřady a mezi autonomními orgány zemí. Dále říšský soud rozhoduje ve věcech nároků zemí Předlitavska a stížnostech státních občanů v rámci porušení práv zaručených ústavou.¹⁰¹

99 Zákon č. 141/1867 ř. z., kterým se mění základní zákon o říšském zastoupení z 26. února 1861.

100 Zákon č.142/1867 ř. z., o všeobecných právech státních občanů pro království a země, zastoupené v říšské radě.

101 Zákon č. 143/1867 ř. z., o zřízení říšského soudu.

Moc soudcovská podléhá úpravě zákona č. 144/1867 ř.z., který je složen z patnácti článků. Výkon soudnictví a vydávání rozsudků a rozhodnutí je prováděno jménem císaře. Organizace, kompetence, vznik výjimečných soudů a působnost soudů vojenských je odkázáno na příslušnou zákonnou úpravu. Opět se i v této oblasti projevuje pravomoc císaře, a to konkrétně ve jmenování soudců. Ti své funkce zastávají doživotně, jménem císaře, samostatně a nezávisle. Dále je císař oprávněn udělit amnestii, zmírňovat tresty, či je dokonce promíjet. Zákon uzavírá ustanovení o opravném řízení v případě poškození občana na jeho právech.¹⁰²

Zákon o výkonu vládní a výkonné moci pod číslem 145/1867 ř.z. je tvořen celkem třinácti články, přičemž více než polovina článků je věnována kompetencím císaře, který je článkem prvním označen za posvátného a nedotknutelného. Výkon vlády císaře je realizován prostřednictvím ministrů a podřízených úředníků, které císař sám jmenuje i odvolává. Dále je císař oprávněn udělovat tituly, řády a jiná vyznamenání, vykonávat funkci vrchního velitele ozbrojených jednotek, vyhlášovat příměří či války, vykonávat mincovní právo a uzavírat státní smlouvy. Ostatní články se věnují kompetencím státních úřadů.¹⁰³

Posledním zákonem se stal zákon o společných záležitostech pro všechny země rakouské monarchie a o způsobu jejich projednání pod číslem 146/1867 ř.z. Oproti předešlým zákonům je tento zákon poměrně obsáhlý, neboť se sestává celkem ze 37 paragrafů. S územní platností pro všechny země Rakouska-Uherska jsou dle §1 spravovány záležitosti povahy zahraniční, válečné a finanční. Ustanovení §2 zmiňuje záležitosti, které sice nejsou společně spravovány, nicméně podléhají společnému projednání. Jedná se o záležitosti ohledně celního zákonodárství, stanovení hodnoty peněz, mincovnictví, vojenského systému, zákonodárství ve věci nepřímých dávek spojených s průmyslem, nařízení týkající se železničních tratí podléhajících společným zájmům obou státních celků a dále ohledně záležitostí komerčních.¹⁰⁴

102 Zákon č. 144/1867 ř. z., o soudcovské moci.

103 Zákon č. 145/1867 ř. z., o vykonávání vládní a výkonné moci.

104 Zákon č. 146/1867 ř. z., o společných záležitostech pro všechny země rakouské monarchie.

Toto základní vymezení společných či společně projednávaných věcí je zákonem dále doplněno o ustanovení, která řeší financování společných oblastí (§3 a §4), společné orgány a způsob volby jejich členů (§5 - §10) a především delegace (§11 – 35).¹⁰⁵

3. Události související se zánikem Rakouska-Uherska

Ač existují různé teorie o následcích zachování Rakouska-Uherska, a to především v kladném ohledu, fakticky to nebylo možné. Národní programy a cíle jak zemí Předlitavska, tak i Zalitavska byly ve vzájemném rozporu. Tento, dlouhá léta přetrvávající, rozkol umocnila i vojenská porážka Rakouska-Uherska.¹⁰⁶

Národnostní spory zmítaly mocnářství již před první světovou válkou. Česko-německý konflikt byl jedním z nejzávažnějších, neboť obě národnostní komunity si byly jak velikostně, tak i vývojově takřka rovny. Cílem Čechů bylo vytvoření a realizace vlastního státního práva, tedy v závěru vytvoření vlastního státu, avšak tento stát by byl v rámci volného svazku dále spojen s Rakouským císařstvím (později Rakouskem-Uherskem). Vlastní národnostní stát měl zahrnovat i Moravu, Slezska se čeští politici zřekli, a to s ohledem na jeho národnostní složení. V tomto bodě vykrytalizoval onen spor s Němci, kteří žili na území Čech a Moravy. Tito Němci by se se vznikem státu Čechů staly jeho národnostní menšinou, což pro ně samozřejmě bylo nepřijatelné. Usilovali tedy o vznik svého státu, který by zahrnoval území Čech i Moravy osídlené Němci. Smírné řešení mezi těmito národy bylo v nedohlednu a vztahy mezi Čechy a Němci byly podle tehdejšího novináře Egona Erwina Kische popsány spíše jako žití vedle sebe, než jako společné soužití.¹⁰⁷

105 Zákon č. 146/1867 ř. z., o společných záležitostech pro všechny země rakouské monarchie.

106 HOUSKA, O. Okolnosti rozpadu Rakouska-Uherska v souvislosti s vypuknutím první světové války. Český rozhlas: Plus [online]

107 Tamtéž.

Vstup Rakouska-Uherska do války se stal fatální chybou. V zájmu monarchie nebylo získání nového území, neboť by to znamenalo pouze další národnostní rozkoly, ba dokonce nebylo v jejím zájmu ani získání Srbska po jeho porážce. Rakousko-Uhersko bylo závislé na vojenské podpoře svého spojence v podobě Německého císařství. To však značně zvýhodňovalo rakouské Němce a znamenalo to obecně realizaci německých cílů v případě jejich vítězství. Tato možnost vyvolala vlnu odporu ostatních členů monarchie, především Čechů. Souběžně s tímto děním bylo posíleno postavení maďarských představitelů (stejně jako Němců v předchozím případě) v Uhrách, což vyvolalo odpor u nemaďarských členů Uherska. Všechny tyto ohrožené národy zvolily vlastní cestu, a tím se odchýlily od cílů Rakouska-Uherska.¹⁰⁸

První světová válka odhalila v podstatě předstíranou demokracii v Předlitavsku, v uherské části se o liberálním státě hovořit nedalo vůbec. V Předlitavsku byl na počátku války vyhlášen výjimečný stav. Prakticky byla zavedena vojensko-byrokratická diktatura. Říšská rada byla uzavřena dne 25. července 1914, později i všechny zemské sněmy. Na základě nařízení o výjimečné stavu byla zrušena občanská práva, byla zavedena cenzura tisku, osobní korespondence a telegrafických zpráv, dále byl omezen styk s cizinou, osobní svoboda občanů a podezřelé osoby byly bez soudu vězněny na neurčitou dobu. Neloajlnost občanů monarchie byla, mimo již zmíněné omezování, umocněna také vlnou represí aplikovanou na Čechy jako na exemplární případ.¹⁰⁹

Ač politická sféra v Čechách zpočátku (před rokem 1914) neuvažovala o úplném osamostatnění, nyní se tato možnost zdála jako nejvhodnější řešení. Hlavním a nejznámějším představitelem těchto úvah po roce 1914 na území Čech se stal profesor Tomáš G. Masaryk. Byl si plně vědom katastrofálních dopadů pro národ Čechů, které by nastaly v případě výhry Rakouska-Uherska (za pomoci Němců) ve válce. V důsledku toho se stal iniciátorem prvního československého odboje. Odboj byl realizován jak na domácí půdě, tak i v zahraničí. Cílem zahraničního odboje, který vedl právě Masaryk, se stalo naklonění zemí Dohody ve věci vzniku samostatného státu Čechů a Slováků.¹¹⁰

108 HOUSKA, O. Okolnosti rozpadu Rakouska-Uherska v souvislosti s vypuknutím první světové války. Český rozhlas: Plus [online]

109 Tamtéž.

110 Tamtéž.

Samostatnost nechtěli realizovat pouze Češi a Slováci, ale i další národy. Souběžně s tímto vnitřním tlakem v monarchii zde působil i vnější tlak v podobě gradující války. Pod vlivem těchto okolností a na základě vyjádření rakousko-uherského ministra zahraničí (které bylo mylně chápáno jako kapitulace) vůči podmínkám příměří amerického prezidenta Wilsona si císař Karel I. uvědomil neudržitelnost monarchie a nebránil následnému osamostatňování členských zemí a národů.¹¹¹

3.1. Vznik Československé republiky

První světová válka otevřela cestu státoprávním změnám na území Evropy. Této možnosti se kromě ostatních států, které doposud spadaly pod Rakousko-Uhersko, chopili i Češi a Slováci. Zpočátku však nebylo cílem úplné osamostatnění,¹¹² jak již bylo zmíněno v předchozí kapitole.

V Čechách byly celkem tři skupiny, které vůči dané situaci zastávaly určitý názor. První skupinou byla Katolická politická strana, ta stála na straně monarchie. Názorovou opozicí této strany byly strany radikální. Vedle těchto dvou skupin vznikla na začátku války třetí skupina, která své síly a názory soustředila na porážku Rakouska-Uherska (centrálních mocností) a následné přeměny států Evropy.¹¹³

Jak je již uvedeno v předchozí kapitole, v čele této odbojové strany stál profesor Tomáš G. Masaryk. Ten společně s Edvardem Benešem, Josefem Dürichem a Milanem R. Štefánikem vykonával odboj v exilu. Společně vytvořili tzv. Český komitét zahraniční, tedy první odbojový politický orgán, který svým prohlášením ze dne 14. listopadu 1915 stanovil politický program zahraničního odboje. V únoru následujícího roku se komitét, již pod názvem Československá národní rada (dále jen rada), přesunul do Paříže. Radě předsedal Masaryk, místopředsdou byl Dürich, tajemníkem Beneš a slovenský národ zde zastupoval Štefánik.¹¹⁴ Cílem tohoto odbojového orgánu v exilu bylo najít podporu u států Dohody v otázce československé samostatnosti. Tuto koalici tvořilo zpočátku

111 HOUSKA, O. Okolnosti rozpadu Rakouska-Uherska v souvislosti s vypuknutím první světové války. Český rozhlas: Plus [online]

112 Tamtéž.

113 MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. str. 314

114 VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. České právní dějiny. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. str. 280 - 281

Spojené království, Francie a Rusko (na základě tzv. Trojdohody), později se přidala Itálie, Srbsko a Spojené státy americké.¹¹⁵

V rámci zahraničního odboje vznikaly i tzv. Československé legie (dále jen legie). Čeští a slovenští vojáci, kteří bojovali na straně centrálních mocností, spíše sympatizovali se zeměmi Dohody, tudíž dobrovolně přebíhali na jejich stranu, či se nechali zajmout. Tito zajatci představovali velkou oporu radě v Paříži, neboť se prohlašovali za československou armádu, tedy armádu státu, který ještě neexistoval.¹¹⁶

Exilovému odboji značně pomohly i zahraničních organizace Čechů a Slováků, které odboji poskytovaly finanční a politickou podporu. Politická podpora spočívala zejména v jednání s vrcholnými představiteli států Dohody, tedy Ruska, Francie, ale především Spojených států amerických. Právě na území Spojených států amerických, v Clevelandu, dne 22. října 1915 zástupci Čech v podobě Českého národního sdružení s představiteli Slovenské ligy učinili prohlášení, ve kterém žádali vznik samostatného státu Čechů a Slováků.

Jedním z dokumentů, který zakotvoval způsob spojení těchto dvou národů, byla tzv. Pittsburská dohoda ze dne 30. května 1918. Skutečný úspěch však nastal o měsíc později, kdy Francie, jako první stát Dohody, uznala Národní radu za nejvyšší orgán budoucího Československa. K Francii se poté přidalo Spojené království, Spojené státy americké a zpětně také Itálie.

Odboj na domácí půdě pod vlivem systematického pronásledování odpůrců monarchie musel svou činnost provádět tajně. Jeho orgánem se stal tajný výbor českých politiků, později známý pod názvem Maffie. V jejím čele stál Edvard Beneš, Alois Rašín, Karel Kramář a Přemysl Šámal. Tito představitelé byli v kontaktu se zástupci zahraničního a domácí slovenského odboje. Souběžně s tímto se odbojáři soustředili na přípravu převratu v zemi.¹¹⁷

Vedle ilegálních organizací zde existovaly i ty oficiální. Národní výbor a Český svaz (dále jen svaz) poslanců měl hájit české názory a postoje, což u veřejnosti budilo značné sympatie. Nicméně svaz poslanců tyto sympatie

115 VOJÁČEK. L., SCHELLE. K., KNOLL. V. České právní dějiny. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. str. 280 - 281

116 MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. str. 315

117 MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. str. 315 - 316

a naděje na politickou obhajobu práva na samostatnost definitivně zmařil svým projevem, ve kterém uvádí, že český národ svou budoucí existenci spatřuje pouze v rámci monarchie. Od tohoto pojetí se později svaz do jisté míry distancoval, a to konkrétně po zveřejnění manifestu českých spisovatelů ze dne 17. května 1917. Tvůrci manifestu apelovali na poslance, aby skutečně hájili zájmy národa. Svaz poslanců toto vyslyšel a 30. května, na zahájení zasedání říšské rady, žádal osamostatnění českých zemí a jejich následné spojení se Slovenskem v Československo. Dalším projevem touhy po autonomii se stala také tzv. Tříkrálová deklarace.¹¹⁸

Říjen 1918 se stal pro československý zahraniční odboj zásadním. Centrální mocnosti včetně Rakouska-Uherska byly silnou převahou vojsk států Dohody poraženy, a tudíž 5. října vyslovily požadavek okamžitého příměří. Vlivem těchto okolností, jež předvíдалy vznik Československa, bylo dne 26. září 1918 vydáno rozhodnutí, jímž vznikla československá vláda. Oznámení tohoto počínu státům Dohody se zhostil tajemník Národní rady Edvard Beneš, a to 14. října.¹¹⁹

Závěrečným aktem, který stvrdil autonomii českého a slovenského národa, se stala tzv. Washingtonská deklarace. Ta byla předložena americkému prezidentu Wilsonovi profesorem Masarykem 17. října. Deklarace slavnostně prohlašuje svobodné a samostatné postavení československého národa, který se hlásí k demokracii. Dále jsou zde zakotveny zásady parlamentarismu.

Rakousko-Uhersko v čele s císařem Karlem I. se zpočátku snažilo situaci zachránit císařským manifestem ze dne 16. října 1918, ve kterém navrhuje vznik federace složené ze států německo-rakouského, českého, ukrajinského a jihoslovenského. Návrh byl však důrazně odmítnut a přijetím podmínek, které stanovil americký prezident Wilson poražené monarchii, byl fakticky stvrzen rozpad Rakouska-Uherska.¹²⁰

Přijetí podmínek Spojených států amerických monarchií bylo veřejností mylně chápáno jako kapitulace. Pražské ulice zaplnili obyvatelé a svou manifestací se domáhali oficiálního vyhlášení samostatného státu Národním

118 MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. str. 316 - 317

119 MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. str. 318 - 319

120 Tamtéž.

výborem. Tzv. Muži 28. října, Alois Rašín, Antonín Švehla, Vavro Šrobár, František Soukup a Jiří Stříbrný, svými podpisy potvrdili zásadní dokument, který uvedl v život Československo.¹²¹ Byl jím zákon č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého, spíše známý jako recepční zákon. Přijetím tohoto zákona byla jeho preambulí oficiálně stvrzena samostatná existence Československa a převzetím rakouských zákonů (vyjma těch, které odporovaly existenci samostatného státu) bylo zamezeno situaci „bezpráví“.¹²²

3.2. Prozatímní ústava

V souvislosti s recepčním zákonem, který do značné míry převzal rakouské zákony, aby nenastala ona situace „bezpráví“, bylo nutné v co nejkratší době vytvořit návrh nové ústavy. Tato ústava měla upravit oblasti, jejichž rakouskou úpravu nebylo možné přejmout, šlo zejména o oblast ústavního práva.¹²³

Návrh této ústavy či alespoň podklady k jeho vytvoření měl vypracovat Národní výbor již před vyhlášením samostatného Československa, nicméně přes řadu událostí, které si žádaly pozornost tohoto nejvyššího orgánu státu, se tak nestalo.

První návrh ústavy předložil představitel sociálních demokratů Alfréd Meissner. Poměrně strohý návrh o pěti paragrafech byl Národním výborem přijat jako určitý podklad pro další formování ústavy. Národní výbor tedy sestavil určitou osnovu zákona, která však pojednávala pouze o rozšíření Národního výboru v Národní shromáždění. Absence jakékoliv úpravy postavení a kompetencí prezidenta či vlády zapříčinila nepřijetí této koncepce.

Po následném dlouhém jednání o novém návrhu byl členy Národního výboru 13. listopadu 1918 přijat zákon č. 37/1918 Sb., o prozatímní ústavě. Svým obsahem se tato ústava soustředí na nejvyšší orgány státu, jimiž jsou Národní shromáždění, prezident a vláda.¹²⁴

121 ZAHRADNÍČEK, T. Mužové 28. října 1918 – proč zrovna oni. Moderní dějiny [online]. 28.10. 2018 [cit. 2020-03-012].

122 JÁNOŠÍKOVÁ, P., KNOLL, V., RUNDOVÁ A. Mezníky českých právních dějin. 3., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). str. 129

123 JÁNOŠÍKOVÁ, P., KNOLL, V., RUNDOVÁ A. Mezníky českých právních dějin. 3., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). str. 129 - 130

124 Tamtéž.

Národní shromáždění byl orgán, který vznikl rozšířením Národního výboru, a to na základě voleb do říšské rady z roku 1911¹²⁵. Celkem tvořilo národní shromáždění 256 poslanců. Lze říci, že právě Národní shromáždění bylo nejdůležitější pro chod státu, neboť jak prezident republiky, tak představitelé vlády jím byli voleni a jemu byli odpovědní. V legislativní procesu bylo k přijetí zákonné úpravy zapotřebí nadpolovičního souhlasu přítomné třetiny poslanců. Záležitosti týkající se prezidenta, válečného stavu či ústavy pak podléhaly přísnějšímu způsobu přijetí. Vláda o sedmnácti členech disponovala mocí nařizovací a výkonnou. Prezident plnil především funkci zástupce státu, dále mohl udělovat amnestii či milost, jmenoval vyšší státní úředníky a důstojníky a byl vrchním velitelem ozbrojených sil. Ústava dále ve vztahu k osobě prezidenta stanovila, že není z výkonu své funkce politicky nikterak odpovědný.¹²⁶

125 VOJÁČEK. L., SCHELLE. K., KNOLL. V. České právní dějiny. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. str. 302

126 Tamtéž.

Závěr

Ústavní vývoj na našem území není pouze linie ústav v rámci časového horizontu, je to především historický odraz revolučních výdobytků občanů, kteří se mnohdy i za cenu nejvyšší nebáli projevit své odhodlání a touhu změnit režim útisku v režim demokratický. Tato bakalářská práce dosáhla svým obsahem stanoveného cíle, tedy poskytnout stručný, výstižný a kompletní obraz událostí a jednotlivých aspektů na bouřlivé cestě za demokracií ve druhé polovině 19. století.

Za prvopočátek veškerých bojů za demokracii lze označit změnu smýšlení občanů Francie v době napoleonské. Masivní vlna národního cítění se odtud šířila celou Evropou. Konkrétně na území Rakouského císařství vyvstaly v důsledku toho bouřlivé spory. Touhu po realizaci vlastního státu, práva projevovali zejména Maďaři a Češi. Maďaři neúnavně trvali na osamostatnění, což se jim v určité míře podařilo rakousko-uherským vyrovnáním. Českým obyvatelům mocnářství však této výsady nikdy nebylo dopřáno, ač jejich snaha byla srovnatelná se snahou Maďarů. Jako občané Rakouského císařství podléhali jeho právní úpravě, jejíž vrcholem byla ústava. Vývoj ústav císařství je do jisté míry i historickým vývojem ústav samostatného Československa, neboť byla z části zachována kontinuita rakouského práva. Právě vznik samostatného Československého státu lze považovat za jednu z událostí, které umocnily definitivní rozpad Rakouska-Uherska.

Pro studium českého práva je tedy nezbytné znát jeho genezi a mít k těmto studiím kladný vztah, jako tomu je i v případě autora. Volba tématu bakalářské práce se tedy odvíjela právě od tohoto názoru.

Ačkoli je práce popisného a shrnujícího charakteru, v průběhu její tvorby vyvstalo mnoho otázek, které by mohly být vhodným podmětem pro následné úvahy. Tyto otázky se týkaly především rozpadu monarchie, toho jak by Evropa vypadala, kdyby k rozpadu Rakouska-Uherska nedošlo? Zabránilo by se kupříkladu první či druhé světové válce? Takto si lze otázky klást dále, nicméně jedno lze konstatovat zcela jistě. Rozpadu Rakouska-Uherska nebylo možné zabránit, neboť jak práce popisuje, soužití několika národů jiných zájmů pod jednou právní úpravou, jedním občanstvím nebylo možné a ani udržitelné.

Resumé

Die Bakkalaureusarbeit richtet sich hauptsächlich an die Entwicklung des Grundgesetzes in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts in der Tschechischen Republik. In diesem historischen Zeitraum waren Tschechische Länder ein Teil vom Kaiserreich Österreich (seit 1867 Österreich – Ungarn). Die Entwicklung des Grundgesetz ist in beiden Ländern also gleich.

Die Schreibearbeit ist chronologisch zu untergliedern. In Präambel sind die allgemeinen Informationen und Grundgedanken des Autors. Als nächstes ist ein Kapitel, wo der historische Kontext vor dem Jahr 1848 beschrieben ist. Als Nächstes ist das revolutionäre Jahr 1848 zutreffend beschrieben.

Der Autor bemüht sich, dass überwiegend die Vorfälle näher beschrieben sind, welche in den Tschechischen Ländern passiert sind. Zu den wichtigsten Fällen gehört: Die Pragerpetition, Aktivität der Nationalkommission (ursprünglich Wenzelskommission), politische Meinungen und Tätigkeiten von František Palacký, die Pragererhebung, die Positur in der Region Mähren, die Aktivität des Reichparlaments in Wien und die Auflösung der Knechtschaft.

Zentralsäule der Schreibearbeit ist das Kapitel „Entwicklung des Grundgesetzes in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts.“ Dort sind die Grundgesetze, die zu der Festlegung des endgültigen Grundgesetzes geführt haben, chronologisch beschrieben. Die erste Begebenheit, die dazu führte, war die Veröffentlichung der sogenannten April – oder auch Pillersdorf genannt (Herr Pillersdorff war der Innenminister) – Grundgesetz, dass aber nie gültig geworden ist. Als nächstes wurde März – oder auch Franz von Stadion (damalige Innenminister) – Grundgesetz veröffentlicht.

Dieser Anstieg wurde aber wegen dem Bach – Absolutismus abgebremst, trotzdem kam dann der Umsatz als Oktober – Revolution. Danach wurde der Dritte - ,Februar – oder auch Schmerlings – Grundgesetz veröffentlicht. Anton von Schmerling war national Minister, der diese Grundgesetz proklamiert hat.

Der Februar – Grundgesetz hat sich am Anfang des Parlamentarismus mitgeteilt. Der Impuls für den letzten– Dezember – Grundgesetz war die Österreich – Ungarn Kompensation. Dezembergrundgesetz war gültig bis Österreich – Ungarn bis sie dieses beendet haben. Am Schluss der Schreibearbeit wurden die erworbenen Informationen zusammengefasst und die Ziele der Arbeit ausgewertet.

Seznam použité literatury

ADAMOVIČ, K.; SOUKUP, L. Prameny k dějinám práva v českých zemích. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. Dokumenty (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). ISBN 978-80-7380-271-4.

BUCHVALDEK, M. BUCHVALDEK, Miroslav. Československé dějiny v datech. Praha: Svoboda, 1986. Členská knihovna (Svoboda).

ČÍŽEK, K. Ústavní práva v Rakousku, díl první. Praha: Tisk a sklad Jindř. Mercyho., 1885.

DUŠEK, C. , HOUŽVIČKA, A. Všeobecné právo volební v Rakousku (volební oprava roku 1907). Praha: B. Kočí, 1907.

DVOŘÁK, J. Moravské sněmování roku 1848-49 na padesátiletou památku novodobého sněmu a zrušení roboty na Moravě, jakož i nastoupení císaře a krále Františka Josefa I. na trůn. Velké Meziříčí: Alois Šašek, 1898.

GERLOCH, A., HŘEBEJK, J., ZOUBEK, V. Ústavní systém České republiky: základy českého ústavního práva. 4., aktualiz. vyd. Praha: Prospektrum, 2002. ISBN 80-7175-106-5.

HERRE, Franz. Císař František Josef I.: jeho život - jeho doba. Přeložil Ingeborg CHURAŇOVÁ. Praha: Ikar, 1998. ISBN 80-7202-336-5.

HOLLER, Gerd. Ferdinand I.: poslední Habsburk na Pražském hradě : spravedlnost pro císaře. Přeložil Blanka PSCHEIDTOVÁ. Praha: BRÁNA, 1998. ISBN 80-85946-90-4

JÁNOŠÍKOVÁ, P., KNOLL, V., RUNDOVÁ A. Mezníky českých právních dějin. 3., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. Vysokoškolské učebnice (Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk). ISBN 978-80-7380-251-6.

KOLEJKA, J., PRAŽÁK, R. Charakter neoabsolutistického režimu habsburské monarchie a postavení jejích národů v letech 1849–1860, Sborník prací filosofické fakulty brněnské university 22, C 20. Brno: Masarykova univerzita, 1973. str. 187–196

KONTLER, L. Dějiny Maďarska. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001. Dějiny států. ISBN 80-7106-405-X.

MAHLER, O., BROFT, M. Události pražské v červnu 1848. Praha: Panorama, 1989. Pragensia (Panorama). ISBN 80-7038-097-7.

MALÝ, K. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010. Student (Leges). ISBN 978-80-87212-39-4.

Moravská orlice: O významu Fr. Palackého. Brno: František Uman, 1894, 36(135). ISSN 1803-117X.

Moravská orlice: Právomocnost' a složení českých sněmův. Brno: František Uman, 1894, 32(191). ISSN 1803-117X.

OBŠIL, J. Politické dějiny národa československého od r. 1848: [zvláště války světové a událostí poválečných]. Velké Meziříčí: Alois Šašek, 1922.

ŠAFÁŘ, D. Ústavní vývoj od roku 1848 do roku 1989 na našem území. Brno, 2006. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, FPR. Vedoucí práce doc. JUDr. Karel Schelle, CSc.

ŠTAIF, J. František Palacký: život, dílo, mýtus. Praha: Vyšehrad, 2009. Velké postavy českých dějin. ISBN 978-80-7021-981-2.

ŠTAIF, J. Revoluční léta 1848-1849 a české země. Praha: Historický ústav ČSAV, 1990. ISBN 8085268019.

TOBOLKA, Z., Česká politika: Díl třetí. Dějiny české politiky nové doby. Praha: Jan Laichter, 1898.

VEBER, V. Dějiny Rakouska. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. Dějiny států. ISBN 80-7106-491-2.

VOJÁČEK, L., SCHELLE, K., KNOLL, V. České právní dějiny. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. ISBN 978-80-7380-257-8.

Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích. Praha: Diderot, 1999. ISBN 80-902555-3-1.

ZEDNÍČKOVÁ, D. Rakouské ústavy 19. století (historický vývoj, vliv na ústavní vývoj v Česku). Praha, 2011. Bakalářská práce. Bankovní institut vysoká škola Praha. Vedoucí práce Mgr. Jiří Řehák

ZIMEK, J. Ústavnost a český ústavní vývoj. 3., nezměn. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2006. ISBN 80-210-4094-7.

Právní předpisy:

Císařský manifest ze dne 20. října 1860.

Patent č. 20/1861 ř.z., článek II.

Říjnový diplom ze dne 20. října 1860.

Zákon č. 150/1849 ř. z., Stadionova ústava

Zákon č.142/1867 ř. z., o všeobecných právech státních občanů pro království a země, zastoupené v říšské radě

Zákon č. 141/1867 ř. z., kterým se mění základní zákon o říšském zastoupení z 26. února 1861.

Zákon č.142/1867 ř. z., o všeobecných právech státních občanů pro království a země, zastoupené v říšské radě.

Zákon č. 143/1867 ř. z., o zřízení říšského soudu.

Zákon č. 144/1867 ř. z., o soudcovské moci.

Zákon č. 145/1867 ř. z., o vykonávání vládní a výkonné moci.

Zákon č. 146/1867 ř. z., o společných záležitostech pro všechny země rakouské monarchie.

Internetové zdroje:

AISIS o.s. Petice ze svatováclavských lázní roku 1848. Metodický portál – inspirace a zkušenosti učitelů [online], 5.3. 2008 [cit. 2020-03-06]. Dostupné z: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/ZM/2091/PETICE-ZE-SVATOVACLAVSKYCH-LAZNI-ROKU-1848.html/?print=1>

DVOŘÁK, Ladislav. 11. 4. 1848: Zveřejnění dopisu Františka Palackého Psaní do Frankfurtu. Český rozhlas [online], 11.4. 2007 [cit. 2020-03-06]. Dostupné z: https://www.rozhlas.cz/radio_cesko/vyroci/_zprava/11-4-1848-zverejneni-dopisu-frantiska-palackeho-psani-do-frankfurtu--336636

HOUSKA, O. Okolnosti rozpadu Rakouska-Uherska v souvislosti s vypuknutím první světové války. Český rozhlas: Plus [online]. 25.6. 2019 [cit. 2020-03-09]. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/okolnosti-rozpadu-rakouska-uherska-v-souvislosti-s-vypuknutim-prvni-svetove-7969741>

VESELÝ, J. Toulky českou minulostí: 789. schůzka: Barikády a děla. Český rozhlas: Dvojka [online]. 8.8. 2014, [cit. 2020-03-09]. Dostupné z: <https://dvojka.rozhlas.cz/789-schuzka-barikady-a-dela-7941018>

ZAHRADNÍČEK, T. Mužové 28. října 1918 – proč zrovna oni. Moderní dějiny [online]. 28.10. 2018 [cit. 2020-03-012]. Dostupné z: <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/muzove-28-rijna-1918-proc-zrovna-oni/>